

KIRA MANTSU: Unâ carti di poemati pi armâneashti tu Gârtsii

YIORYI AL EXARHU – „99 + 1 KIKOYTI”

Dupu atseali 11 di poemati ditu cartea „ΘΕΟΓΟΝΙΑ” (pi armâneashti shi gârtseashti), 2003 shi atseali 126 ditu cartea „ΟΡΕΣΚΩΟΙ –Μπάνα, Ίνιμα, Σούφλιτλου” (Bana, Inima, Suflitlu), 2014, Yioryi al Exarhu nâ dhuruseashti tora, la 2018, unâ carti cu poemati mashi pi armâneashti: „99 + 1 KIKOYTI”: 99 di poemati pi armâneashti shi unu pi gârtseashti.

Tu ahurhita a cartiljei poetlu dzâtsi ti poematli a lui:

„Nu amu ma multi zboari sâ dzâcu trâ eali, câ mashi atselu iu va li dyivâseascâ poati sâ dzâcâ pârearea a lui, lu arâsirâ i nu lu arâsirâ. Io, amu mashi s-ashteptu...

Di tu suflitu u hârsescu aestâ carti la dada-nj (la muma-nj) Lenâ (Eleni), câ ea nj’nvitsă aestâ musheatâ limbâ, limbâ iu tsâni ditu kirolu vecljiu a Pelasghiloru, nâinti di anlu 3.500 Hristo.”

La 2008, cându adyivâsiii prota oarâ poematli alu Y.Exarhu ditu „Theoyonia”, anyrâpseamu:

*„Ghini vinishi tu avlia a poetsloru armânj, Yioryi Exarhu!
Noi, tuts, ti-ashtiptamu di multu!Ashtiptarea nâ fu greuâ shi lungâ, ama, pânâ tu soni, vinishi!Tini, protlu poetu armânu modernu ditu locurli-a noasti sâmti!Vinishi s-n-aduts fârmaclu a suflitlui di poetu, ama shi haraua câ pots s-tsâ spunj aestu fârmacu tu musheata limbâ di dadâ: limba armâneascâ! Hâirlâticâ s-tsâ hibâ vinita shi calea dishcljisâ di tini, tu patridha a pâpânjiloru, s-hibâ acâtsatâ shi di altsâ poets!”*

Cari easti poetlu Exarhu? Easti bânâtoru tu “lumea aumbrâ”, iu lucârli kirurâ aradha di la Dumnidză, iu “Yisu mâcatu di sâhâtsi/Sâhâts mâcati di minuti/Minuti mâcati di vimtu/

Vimtu mâcatu di kiro (...) Poetlu – “lupu manolicu” nu s-
andirseashti s-nâ spunâ tutu fârmaclu ali existentsâ ... Pânâ
tu soni, tuti poematli suntu unâ turlie di “autobiografii”
poeticâ, unâ yilie a suflitlui mâtsinatu di niisihia a etâljei!
Yioryi Exarhu easti unu poetu di aleaptâ tesi, ditu atsea parei
di poets armânj di dâmârâ “trayicâ”, cata cumu Yioryi Vrana
shi Spiru Fuchi ... Yioryi Exarhu anyrâpseashti tu unâ limbâ
armâneascâ kiskinâ, mplinâ, arhundâ, dealihea
vasilikeascâ... Aflâmu metafori, mushutets di limbâ tsi nâ
cuturburarâ suflitlu. Cu poematli alu Yioryi Exarhu bânămu
haraua a andamusiljei cu musheata limba armâneascâ tsi
nica bâneadzâ yie shi pirifanâ tu locurli a pâpânjiloru di
daima!

Tu cartea “99 KIKUTI +1” suntu ma multi poemati di vreari:
vrearea kirutâ, muljearea-dzânâ, muljearea-nidzânâ,
thimiseri, doru, fârmatsi, „vrearea fârâ vrutâ”, ausheaticlu.
Atseali ma ufilisiti zboarâ :noapti, njedzâ-noapti, tahina,
hâryia, Stâ-Mâria, Stâ-Viniri, Soarli, Luna, Pirusheana,
Musheata, furlu, moartea, yislu, politia, daraclu, aumbra -
spunu ti unu suflitu mâtsinatu di minduearea ali banâ, ali
ixistentsâ...

Videts ndoauâ paradiymi di poezii di analtâ tesi, di metafori
di unâ ahândimi shi mushuteatsâ ahoryea:

„Bânămu tu politii sh-nâ kirumu di oaminji”

“Arâulu tesu, lungu, fârâ apâ, uscatu, mortu”

*„Câpistearea mplinâ cu fârinâ ashteaptâ apa yii/ Aluatlu
cumu va s-facâ, fârâ aluatu nu ari pâni”!*

*„Orbu, surdu, nipututu, avinatu, fârâ hicatu/ Tsânu tu mânâ
tsâtsâli ncârcati cu lapti laiu”*

*„Araplu veaglji apa la izburi shi fântâna plândzi singurâ/Nâ
cupii di oi shi di căpri intră tu cutaru trâ muldzeari/ Furilji
intrarâ-n casa-nâ – intrarâ tu ausheaticu.”*

„Noi, iu bânămu, noi murimu/ avets niheamâ arâvdari/ Ca tseara nâ tukimu.”

„Arâulu Albu shi Sâlâbria/ Ashtipta anji di dzâli s-da ploai tu Pindu/ Aclo iu frândza galbinâ toamna yii aprindu/ Iu cathi ascâpitati treamburâ ca unu gârnutsu di auuâ”!

Shi unâ metaforâ cari-nj lo adiljiatlu:
“Zghilescu ca foali spindzuratu, mplinu di ghizâ.”

Câ zburâmu di poemati di vreari, dămu ma-nghiosu ca paradiymâ di mushuteatsâ:

*„A tali mânji li mutrescu câ nj'zburăscu
Albi cumu suntu anda mi`acatsâ di gushi
Suntu ca pilisterilji iu azboairâ ndrâ ushi
Shi deapoaia calji aroshi alagâ shi arujescu.”*

I, altâ poemâ:

*„Vinishi! Vinishi! Tsi harauâ nj-adusishi
Lâhtara mi strindzi, va mi zgrumâ
Vinishi! Vinishi! Kirolu alagâ, fudzi
Kirolu s` disfats ushea!
Vinishi, prumuviarâ!
Cântu mashi câ tini mi ai tu vreari
Cântu câ soarli takeashti neaua tu muntsâ
Cântu câ noaptea mi bâsheashi shi arâsi luna
Cântu câ'nj tsânji mânjili tu mânjili a tali!
Ghini vinishi, prumuviarâ! ”*

P.S.

Yioryi al Exarhu u-nyrâpseashti limba armâneascâ cu yrami gârtsehstâ, cata cumu Kavallioti, Ucuta. Avumu muabets ti aestu lucru shi poetlu nu easti contra s-hibâ tricuti poematli a lui shi tu yrami latinikeshtsâ. Mini mi-mpulisiiu s-lu facu aestu lucru. Nu easti efcula...

Amârtii easti câ armânamea cari nu mata bâneadzâ tu Gârtsii nu va s-poață s-lj-adyivâseascâ cărtsâli, ma s-nu hibâ tricuti tu anyrâpsearea latinikeascâ.

Ama, prindi s-dzâcu:poematli nu keru tsiva di mushuteatsa a loru!

P.S. tu alti postări, va s-pitritsemu poemati tricuti tu yrami latinikeshtsâ...

YIORYI EXARHU

THEOYONIA

DUCA 'N-CALI (Kath'odhon)

YIORYIS EXARHOS

I

Singuru ca luplu manolicu
ca cuclu iu adutsi primveara
ca yiaspea iu sudzi dultseamea
ca cânili iu avinâ nâpârtica

ca soarli njiadzâ dzuua pri tseru
ca yushturitsa-anda si alinâ stizma
ca cucotlu-anda cântâ njiadzâ-noapti
ca apa la shoputlu di tu cheari
ca neaua tu huntsa a muntilui
ca yislu iu alatrâ tru minti
ca trandafilâ tu budzâ mâshcatâ
ca mânâ mutatâ la luna iu ascapitâ
ca njicu ficioru tu sârmânitsâ lai
ca hiljiu di prâmâteftu vgatu tu xeani
ca lândurâ iu arapi laspea cu chipinlu
ca ghezarlu-anda avinâ hiumuniclu
ca scândura iu si adarâ punti
ca furu amisticatu cu anyiljji
ca chipurlu ligatu di gusha ali caprâ
ca sândzâli iu si ncljiagâ tu shghebâ
ca usha agârshitâ tu ploai
ca trastu di-anumira cu pâlvutsi
ca mljiari-ncârcatâ cu nasturu di asimi
ca zboru dzâsu tu vuriauâ
ca apâ yie di cari s-la oasili di mortu
ca locu bătutu di mâna a omlui
ca lutsiafirli-anda lj-ascapirâ mushuteatsa
ca aritsilu iu gioacâ tu foali
ca arâulu iu s-bati cu muntsâlji
ca mâshcătura tu yinu di cumnicari
ca cirnidha iu azbuirâ ca puilu
ca cucushura iu si ameasticâ cu stealili
Singuru cu fâr' di boatsi...

II

Oasi di mortșâ mâtsinati
fârina albâ ca cinushi
tu câpistearea a etâlfei
frimtatâ cu sândzi
shi cu pronji.

Aloatu di strâpâpânji mâlâyari
cu apa yie adusâ din tseru
umflâ fârina tu lumi
adâstatâ di limba a cireaplui
shi di gura a tserbului.

Njilji di nâmalje azghearâ
shi câsutili gioacâ moartea
acâtsatâ di mânâ ca fârtats
dzua di câruna a noaptiljei
anda plângu steali aroshi.

Scoalâ-te, vrute pangu,
pirpiruna a suflitlui
shidzu pi lilici galbini
sh-teasi ca pescu tu vrangu
cântâ mushuteatsa ali banâ.

Somnu ca preftu furu
si-anvârligâ pri suflitu
cu poala ligatâ anodu
caftâ gurâ tra s-bashi
tu mardzina di bondu.

Dâ-nj pâni, dâ-nj pâni
Dumnidzâlu muri asearâ
tsânu tu mânâ tseara
shi calea iu alepshu
easti ali etâ...

III

Afurai foclu shi lu dedu la oaminji
Blâstimaiu lumea si-aibâ multi limbi
Vâtâmai yisili shi eali si-anâstisirâ
Biuiu bana tu chelchea di amalamâ
`Ncurunaiu Stâ-Mâria cu Sâtânâlu noaptea

Ancljishu Harlu tu vaeni di yinu s-lu mbetu
Giucaiu pri jarlu di focu shi lu-asteshu
Hârniiu tutiputa tu mandra a soarilui
Plâmshu-mbratsâ a lunâljei dicuseara
Dzâshu numa shi si-aspârearâ tuts:
Hiljilu ali Nulâ shi alu Tsiva...

IV

Calji si-ascaldâ tu amari
Peshtsâlji cântâ pri ponji ca birbilji
Yeshtii s-agioacâ ca birbetsilji
Niorlu doarmi pri scamnu
Vâsiljelu dispuljiatu n-pâzari
Fitica cu astrapovalu tu mânâ
Curcubeulu analtu pri cireshu
Aruglu pri caplu-ali vasiloanji
Gortsulu ncârcatu cu hitsi
Vultularlu dhyiuvâseashti cartea
Ficiorlu cu cloputli di gushi
Usha nji ashuirâ: Scoalâ-ti!

V

Shtiu! Hii Vârnâ cu doauli fatsâ
Unâ iu arâdi shi-lj dzâcu Sânâtati
Shi-alanta iu plândzi shi-lj dzâcu Moarti
Ti pitidzarâ cu numa "Dumnidzâu"
Ti caftâ câts nu potu tsiva
Ti-avinâ câts nu ti-aflâ iuva
Sh-tini unu Vârnâ. Nifitatu!
Di putearea iu ai daima-mbitatu
Ascumtu tu amari shi tu muntsâ
Lishinatu tu arâdeari tu lilici
Schinâtoru ca yeashtili pri fatsâ
Agârshitu tu gura a shoputlui
Durnjitu tu yislu a ftohiloru

Hii dumnidzâ tini ti tsiva
Ascultu inima-ts iu bati
Fricosu shi aspâreatu ca puljlu
Hii dumnidzâ tini ti altsiva;
-Hii Vârna iu mi pistipsescu tuts!

VI

Featâ njicâ mushiteatsâ
Nasturoanjia a mea
Soarili ascapirâ tu fatsâ
Laptili `nda bea.

Featâ ntreagâ vasiloanje
Caftâ ta s-nji-u ljea
s-gioacâ singurâ tu aloanji
dzua di Ailià.

Featâ pirpirunâ aroshi
Mtrits-u i ca nioru
Iu si-agioacâ pi cucoshi
Sh-canda fâr'di doru.

Featâ dultsi ca-nvisticâ
Tu bisearcâ-analtâ
Albi shi lai tu-amisticâ
Ca lilecu tu-abaltâ.

Featâ boatsea ali banâ
Njilji di anji s-bânedz
Featâ hrana ali banâ
Tu hari s-ti nets.

VII

Curcubeulu pri coarnili a tsaplui
Shi-arâdi di featili iu stricoru astealili
Iu scoasirâ ditu amari cu apohea

Sheapti feati ca triandafilâ aroshi
Albi ca bruma di-tu Andreu
Cosu fustânjili nivisteshti
Trâ numta ali mirindi tu ascâpitatâ
Anda ashteaptâ lutsiafirlu tra s-iasâ
Oh, lele, dado, jocuri shi harei
Fârtatu cu poala di mesi
"s-cupusits la numtâ" greashti
Hiljilu ali ploai shi ali negurâ
Curcubeu bârbatu
Di focu ascâpiratu
Ligatu di muntsi
Pri coarnili a tsaplui...

III

Cu hicatili nafoarâ
Mâcati di vulturari
Spindzuratu pri gremu
Niurosu shi negurosu
Ashteptu muma-nji
s-mi bashi tu frâmti
shi si-arapâ foclu
iu tsânu tu palmâ
s-lu astracâ a lumiljei
tu oara iu cântâ
birbiljilu ali etâ:
"Oaminji lâits
Oaminji corgi
Muma ali banâ
Vâ da foclu
Shi voi câftats cinushea
s-vâ arucutits tu ea
ca pulji iu si-agioacâ
n-tra s-mâcâ yernjilji
iu sâ sâturarâ

di inima a voastră”.

IX

Ursa u mâcâ luplu
Luplu lu mâcâ câtusha
Câtusha u mâcâ fârnica
Fârnica u mâcâ yiaspea
Yiaspea u mâcâ boulu
Boulu lu mâcâ callu
Callu lu mâcâ lândura
Lândura u mâcâ gâljina
Gâljina u mâcâ musca
Musca u mâcâ corbulu
Corbulu lu mâcâ ursa

.....
Yisu mâcatu di sâhâtsi
Sâhâts mâcati di minuti
Minuti mâcati di vimtu
Vimtu mâcatu di chiro
Chiro mâcatu di ploae
Ploae mâcatâ di tsarâ
Tsara mâcatâ di oaminji
Oaminji mâcatsi di tsarâ.
Acshi i bana a mea.

X

Gljetsu spindzuratu
Cu atsili tuchiti
Ficioru ligânatu
Cu yisili alâchiti.

Yinu di auuâ aroshi
Pri measa niashtirnutâ
Mai-mea si-adrâ nâ boshi
Cu fatsa-lj chirutâ.

Musca ascuchi ghela
Tu vasu pisti focu
Shi aushlu cu fustanela
Gioacâ tu aistu locu.

Hilje di arauâ aflatâ
Cu tatâ unu zângânaru
Ca `nâ bisearicâ mshatâ
Ca meslu alunaru.

Asteauâ tu ascâpitatâ
Intrâ s-iasâ soarli aroshu
Lilice ligânatâ
Tu aumbra di cucoshu.

Yisu avinatu di vimtu
Cicriche, anème, fusu
Ca liyucearu hii pimtu
Shi ca furu ligatu adusu.

Alatru ca unu câni
Shi jocu ca unu dracu
Io hiu ali etâ pâni
Shi-a yisiloru un' scriacu.

XI

Tsi ntregghi tsi hiu; di-iu hiu;
Shi s-tsâ dzâcu nu vai ducheshti!
Hiu unu hiumunicu aludzâtu tu vrangu
Hiu unu puljiu cu peanili tâljeati trâ anghilji
Hiu unâ chiatrâ arucutitâ tu mardzina di ocljiu
Hiu unâ lânduricâ aguditâ di chicuta a iarniljei
Hiu arudzina a suflitlui cu herlu tu inimâ
Hiu yiaspea spindzuratâ di njiarea a lâcrinjiloru
Hiu cârligu iu mpâlteashti bana a omlui
Hiu scândura nicatâ tu fundulu di amari

Muma-nji easti tsara, vruta tsarâ iu nâ mâcâ
Tatâ-njiu easti vimtulu, vimtulu gljitsatu tu budzi
Mae-mea easti fexea, fexea a soarlui shi alu
lutseafirlui
Papu-njiu easti arâulu, arâulu cu apa yie shi
mproastâ.
Yiartâ-mi... Nu-nji dzâ tsiva trâ tini...Lume aumbrâ!